

Joan Brossa i Antoni Tàpies

Amb cor de foc

Correspondència (1950-1991)

Edició a cura de Manuel Guerrero Brullet

JOAN BROSSA I ANTONI TÀPIES

Amb cor de foc

Correspondència (1950-1991)

Edició, introducció i notes de
Manuel Guerrero Brullet

Galàxia Gutenberg

Publicat per
Galaxia Gutenberg, S.L.
Av. Diagonal, 361, 2n 1a
08037-Barcelona
info@galaxiagutenberg.com
www.galaxiagutenberg.com

Primera edició: gener de 2024

Correspondència de Joan Brossa © Joan Brossa; © Fundació Joan Brossa, 1999
Correspondència d'Antoni Tàpies © Hereus d'Antoni Tàpies, 2024
© de l'edició, introducció i notes: Manuel Guerrero Brullet, 2024
© de les obres d'Antoni Tàpies, Joan Brossa, Joan Ponç, Modest Cuixart: VEGAP, Barcelona, 2024
© Galaxia Gutenberg, S.L., 2024

Preimpresió: Maria Garcia
Impressió i enquadernació: Sagrafic
Dipòsit legal:
ISBN: 978-84-19392-98-5

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot realitzar amb l'autorització dels seus titulars, a banda de les excepcions previstes per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) si necessiteu fotocopiar o escanejar fragments d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 45).

A la memòria de Miquel Tàpies Barba

Índex

Introducció general	15
-------------------------------	----

ESTUDI DE LA RELACIÓ ENTRE JOAN BROSSA I ANTONI TÀPIES I DE LA SEVA CORRESPONDÈNCIA

El naixement d'una amistat. Els Blaus de Sarrià, 1946. La revista <i>Algol</i>	25
Joan Ponç, un cavall desbocat	29
Joan Brossa i Antoni Tàpies	30
La creació de la revista <i>Dau al Set</i> (setembre del 1948)	32
L'exposició de Cuixart, Ponç i Tàpies a l'Institut Francès (desembre del 1949)	38
L'«Oracle sobre Antoni Tàpies» de Joan Brossa i la primera exposició individual d'Antoni Tàpies a les Galleries Laietanes (1950)	41
Un pintor i un poeta	45
Escriptura, poesia i pintura	46
João Cabral de Melo Neto i el marxisme	50
El viatge a París d'Antoni Tàpies. L'inici d'una correspondència	53
De cop i volta Joan Brossa: «El meu veritable naixement entre el públic»	57
<i>Em va fer Joan Brossa</i> (1950). El reforçament d'una amistat i d'una complicitat creativa	58
«Tàpies, muntem el mateix cavall. És formidable, oi?»	61

El teatre de Joan Brossa representat per primera vegada en públic (juny del 1951)	62
L'exposició de Dau al Set a la Sala Caralt (octubre del 1951)	64
L'expansió internacional de l'obra d'Antoni Tàpies	68
<i>Or i sal</i> (1959) i <i>Poemes civils</i> (1960)	69
<i>Cop de poma</i> (1963), <i>El pa a la barca</i> (1963) i <i>Novella</i> (1965)	71
<i>Fregoli</i> (1969), <i>Nocturn matinal</i> (1970) i <i>Poesia rasa</i> (1970)	74
El <i>Retrat de Joan Brossa</i> (1950-1970) d'Antoni Tàpies	76
El «Tríptic hegelian a Antoni Tàpies» (1971)	78
<i>Poems from the Catalan</i> (1973)	81
Antoni Tàpies, Joan Brossa i l'esperit català	86
«En el retorn de Tàpies» (1974), un text polèmic	88
L'«Oda a Lluís M. Xirinacs» i altres col·laboracions	91
El binomi Brossa-Tàpies	92
Josep M. Mestres Quadreny, <i>L'armari en el mar</i> (1978) i <i>Cap de mirar</i> (1991)	95
<i>Carrer de Wagner</i> (1989)	96

EDICIÓ CRÍTICA DE LA CORRESPONDÈNCIA
ENTRE JOAN BROSSA I ANTONI TÀPIES
(1950-1991)

Introducció a l'edició de les cartes entre Antoni Tàpies i Joan Brossa	III
Notícia de la correspondència abans d'aquesta edició	III
Primera notícia sobre les cartes: <i>Memòria personal</i> d'Antoni Tàpies	III
«Nosaltres vam representar plenament una nació, un moment històric»	III
«Muntem el mateix cavall. És formidable, oi!»	III
«La carrera descendent del <i>Dau al Set</i> »	III
«Hem de canviar –m'ha / escrit Cabral–, hem de tenir la certesa / que ens cal canviar.»	III
L'exposició <i>Joan Brossa o la revolta poètica</i> (2001)	III

Tàpies i París	120
«Perquè nosaltres ens hem d'ajudar i completar.»	121
Criteris d'edició.	123
1. Carta d'Antoni Tàpies a Joan Brossa. París, 15 de desembre de 1950	126
2. Postal d'Antoni Tàpies a Joan Brossa. París, sense data (desembre del 1950)	130
3. Carta de Joan Brossa a Antoni Tàpies i Modest Cuixart. Barcelona, 25 de desembre de 1950 . . .	131
4. Postal d'Antoni Tàpies a Joan Brossa. París, 25 de desembre de 1950	137
5. Carta d'Antoni Tàpies a Joan Brossa. París, 17 de gener de 1951	138
6. Carta de Joan Brossa a Antoni Tàpies. Barcelona, 21 de gener de 1951	140
7. Carta d'Antoni Tàpies a Joan Brossa. París, 25 de gener de 1951	143
8. Carta de Joan Brossa a Antoni Tàpies. Barcelona, 22 de gener de 1951	146
9. Carta de Joan Brossa a Antoni Tàpies. Barcelona, sense data (mitjan febrer del 1951)	148
10. Carta de Joan Brossa a Antoni Tàpies. Barcelona, 15 de març de 1951	152
11. Carta d'Antoni Tàpies a Joan Brossa. París, 13 de març de 1951	154
12. Carta de Joan Brossa a Antoni Tàpies. Barcelona, 19 de març de 1951	157
13. Carta d'Antoni Tàpies a Joan Brossa. París, 22 de març de 1951	159
14. Postal d'Antoni Tàpies, Modest Cuixart, Maria Ballester i Enric Tormo a Joan Brossa, i altres amics. París, 28 de març de 1951	161
15. Carta d'Antoni Tàpies a Joan Brossa. París, 9 de maig de 1951	164
16. Postal de Joan Brossa a Antoni Tàpies. Calders, 14 de maig de 1951	168

31. Nota d'Antoni Tàpies a Joan Brossa, sense datar, en la pàgina d'un dietari, juntament amb una carta mecoscrita de Gregori López Raimundo, president del PSUC, datada a Barcelona el 6 de febrer de 1980	202
32. Telegrama d'Antoni Tàpies i Teresa Barba a Joan Brossa, datat a Barcelona el 7 de febrer de 1991, dirigit a Joan Brossa, a l'adreça del Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía	205
Dues cartes de João Cabral de Melo Neto a Joan Brossa	207
1. Carta de João Cabral de Melo Neto a Joan Brossa. Londres, 8 de gener de 1951	209
2. Carta de João Cabral de Melo Neto a Joan Brossa. Londres, 16 d'abril de 1951	216
Una correspondència intensa, una col·laboració extraordinària, una llarga amistat interrompuda	221
Agraïments	229

ANNEXOS

Cronologia sintètica de les col·laboracions entre Joan Brossa i Antoni Tàpies	235
Relació de textos de Joan Brossa i d'Antoni Tàpies, testimonis de la seva relació i col·laboració	245
Bibliografia	251
Índex onomàstic	273

Introducció general

El poeta Joan Brossa (Barcelona, 1919-1998) i el pintor Antoni Tàpies (Barcelona, 1923-2012) han estat dos dels creadors catalans més destacats de la segona meitat del segle xx. Des del moment que es coneixen, el novembre del 1946, fins a la mort del poeta, el 1998, són més de cinquanta anys de relació que tingueren la seva eclosió creativa en els primers anys de la revista *Dau al Set* (1948-1951), i que es clouen amb l'edició del gran llibre de bibliòfil *Carrer de Wagner*, el 1989. Més de quaranta anys en els quals Brossa i Tàpies collaboraren en multitud de projectes comuns, edicions d'obra gràfica, llibres de bibliòfil, llibres d'artista, revistes, catàlegs, projectes teatrals i musicals, i en els quals mantingueren una relació d'amistat permanent, només interrompuda els darrers anys. Certament, hi ha hagut al llarg del segle xx, una intensa relació d'amistat i de collaboració creativa entre molts poetes i pintors, artistes i escriptors, sobretot vinculats als moviments d'avantguarda. Una tradició que, en la modernitat, s'inicia en la relació entre Stéphane Mallarmé i Édouard Manet, Guillaume Apollinaire i Pablo Picasso, Tristan Tzara i Hans Arp, i tants d'altres, i que té, en la cultura catalana, el seu exemple més clar en l'amistat i la collaboració entre J. V. Foix i Joan Miró.¹

El fet és que és difícil de trobar, al llarg del segle xx, una relació tan intensa, profunda, fecunda i extensa, entre dos creadors, com la que hi va haver entre Brossa i Tàpies. Naturalment, al llarg de més de quaranta anys de relació d'amistat i de collaboració creativa hi va haver temps d'una relació més estreta que d'altres i, és clar, una evolució compartida que els va unir durant molts anys però que també va acabar per distanciar-los.

Vaig tenir el privilegi de conèixer i de tenir una relació d'amistat tant amb Joan Brossa com amb Antoni Tàpies. Vaig poder realitzar diversos projectes amb tots dos, i vaig poder conversar llargament amb tots dos. Ara bé, per raons òbvies d'edat, vaig conèixer els dos, primer Brossa, després Tàpies, en la seva maduresa vital i intel·lectual, personatges consagrats de la cultura catalana que tenien una certa edat.

Brossa el vaig conèixer a principis dels anys vuitanta del segle passat. Com molts altres joves creadors, vaig anar a visitar-lo a l'estudi de Balmes, cantonada amb Travessera de Gràcia, per tal d'ensenyar-li uns primers poemes experimentals. Quan ell hi era, la porta sempre estava oberta. L'estudi a l'àtic del carrer Balmes era fascinant. Al fons, enmig de la foscor i amb un terra encatifat amb munts de papers de diari, es podia distingir el poeta assegut davant d'una petita taula il·luminada per la llum tènue de la bombeta d'una petita làmpada que deixava entreveure els antics cartells del seu estimat Fregoli, amb les seves múltiples transformacions, que tenia penjats a la paret. Aleshores, cordialment, et convidava a seure en un dels balancins, amb el cul de vímet trencat, que tenia per acollir visites. L'estudi ha quedat fixat en imatges de Pau Barceló, Pilar Aymerich i d'altres fotògrafs. Certament es tractava d'una singular escenografia inoblidable que de seguida et traslladava al seu singular món poètic i teatral, menestral i surreal. Treballador incansable, anava cada dia a l'estudi. Quan no tenia cap compromís, al matí escrivia. A la tarda era quan rebia visites o aprofitava per anar a la Filmoteca, una de les seves activitats més habituals. Recordo, per exemple, una visita amb Vicenç Altaió i Joaquim Pibernat per demanar-li a Brossa una obra per a una coberta de la revista *Àrtics*. Va fer a llapis, en un tros de paper, un petit dibuixet amb l'esquema d'un poema objecte que havíem de construir, amb la disposició i les dimensions aproximades de dos objectes. Ens va donar el petit paper i les instruccions per buscar els objectes. Es tractava de posar de costat un martell i una maça de tocar un instrument de percussió que vam anar a buscar per botigues del barri. Quan vam trobar i adquirir els objectes vam tornar a l'estudi i ell hi va donar el seu vistiplau. El poema objecte es va reproduir a la coberta del número 7 de la revista *Àrtics* (març-maig del 1987), juntament

amb una dedicatòria i un retrat fotogràfic de Leopold Samsó. Generosament, el poeta ens va cedir el poema objecte i la dedicatòria.

Durant els anys vuitanta, Brossa detestava viatjar. No sortia gaire de Barcelona. De manera que sovint me'l trobava en algun acte, l'anava a visitar a l'estudi o l'acompanyava a la Filmoteca. Els seus poemes visuals i cartells ja eren molt populars, i començava a exposar en galeries d'art. Tenia, també, una presència molt important a la ciutat. El 1984 havia realitzat el gran *Poema visual transitable* al costat del Velòdrom, dissenyat pels arquitectes Esteve Bonell i Quico Rius. La seva primera gran exposició a la Fundació Joan Miró, el 1986, *Joan Brossa o les paraules són les coses*, comissariada per Maria Lluïsa Borràs, va consagrar-lo en el camp de les arts visuals i va obrir el camí a moltes altres exposicions, a Barcelona i Catalunya, que van venir després, i de seguida, en l'àmbit internacional. Per bé que ja era un poeta reconegut, seguia mantenint el seu esperit inconformista, insubornable, crític i lliure.

Parlar amb Brossa era una experiència irreplicable. El seu art verbal era inigualable. Els jocs de paraules i els acudits eren habituals en la seva conversa. Fruit d'aquesta fascinació pel poeta i pel personatge em va semblar que era important poder preservar la seva veu i la seva experiència poètica, artística i humana. És per això que el 1989 li vaig proposar de realitzar un documental autobiogràfic. Es tractava que ell mateix expliqués la seva vida i la seva obra. Vaig proposar a un amic productor, Arturo Duque, de tirar endavant el projecte amb el suport de TV3. I vam convèncer Manuel Huerga per fer el documental. Va ser així com vaig treballar el guió del documental *Joan Brossa per Joan Brossa*, que es va estrenar a TV3, en dos capítols de seixanta minuts, el 1992. Gran part del documental es va enregistrar a l'estudi de Balmes. També es van enregistrar, al llarg del 1990 i el 1991, nombroses entrevistes amb amics del poeta, com Antoni Tàpies, Arnau Puig, Lluís Maria Riera, Josep M. Mestres Quadreny, Pere Portabella, Carles Santos i molts d'altres. Així mateix es va aconseguir, mitjançant una productora brasilera, entrevistar João Cabral de Melo Neto. Així que vaig poder conèixer en profunditat el context de Brossa i els seus amics i col·laboradors més fidels. A partir d'aleshores la relació d'amistat

amb Joan Brossa i amb la Pepa es va estrènyer i es va mantenir fins a la mort del poeta.

Accedir a Antoni Tàpies era més difícil. De caràcter introvertit i tímid, als anys vuitanta ja era un artista més que consagrat internacionalment, compromès amb el catalanisme i l'antifranquisme. Si als anys setanta s'havia mostrat políticament proper al PSUC, als vuitanta ja havia adquirit una condició més institucional que quedaria palesa amb la installació al Palau de la Generalitat de la gran pintura *Les quatre cròniques*, el 1990, el mateix any que s'inaugurava la seva Fundació a Barcelona. Com que no sortia gaire de casa, calia anar a veure'l a la seva casa del carrer Saragossa. El mètode habitual consistia a trucar primer per telèfon i parlar amb la Teresa per concertar una cita en la seva atapeïda agenda. Una vegada passada la porta de fusta que donava accés a la magnífica casa de Tàpies que havia projectat l'arquitecte Coderch, s'accedia a l'espai que feia de garatge i a l'escala de fusta que pujava al primer pis, on encara et rebia la Teresa. Des del primer dia vaig quedar impressionat per la casa i per les obres d'art que hi havia a la sala d'estar menjador on es produïa la trobada amb Antoni Tàpies. Com un autèntic santuari, les obres impactants de Picasso, Miró, Klee, el mateix Tàpies, i altres artistes, que penjaven de la paret, al costat d'una taula romànica i diverses obres d'art oriental, s'imposaven enmig de l'espai domèstic càlid on hi havia el sofà i les butaques on se celebrava la conversa. Al costat del menjador sala d'estar, Coderch hi havia afegit el pati interior, ple de plantes, que conduïa baixant les escales a l'estudi del pintor. Més que un interior burgès, la casa era, i és encara avui en part, un veritable museu personal que contenia, com el museu imaginari de Malraux, obres magnífiques dels artistes més estimats que Tàpies va incloure en el seu gran llibre *L'art i els seus llocs* (1999). El contrast amb l'estudi de Brossa no podia ser més gran.

Si bé en les primeres trobades Tàpies es mostrà reservat, de seguida les converses es van fer més afables i llargues. Amb els anys, a més de la conversa, era habitual de baixar a l'estudi per contemplar l'obra recent i, en algunes ocasions, pujar a la meravellosa biblioteca personal que tenia al pis de dalt. Recordo algunes trobades memorables, com el dia que vam anar a veure'l, juntament amb Vicenç Altaió, Joaquim Pibernat, Claret Serrahima i Manel Sala,

per tal d'ajudar-lo a realitzar la rèplica singular que va fer del famós mitjó per al primer número de la revista objecte *Cave Canis*, que vam editar la tardor del 1995. Quan el 2002 li vaig proposar de fer una gran exposició per inaugurar el nou espai del Centre d'Art La Panera de Lleida, que es va obrir l'abril del 2003, amb el títol de *L'univers obert d'Antoni Tàpies*, vaig fer nombroses sessions de treball amb ell i la Teresa per tal de completar la selecció final de les obres que es van presentar a la mostra. A partir d'aleshores les trobades amistoses i cordials al carrer Saragossa i a Campins, al Montseny, el mes de setembre, quan ensenyava l'obra feta a l'estiu, van ser nombroses fins a la seva mort. En diverses ocasions el vaig visitar per tal de convidar-lo a fer un cartell per al PEN Català, el Festival Temporada Alta de Girona-Salt, o un Homenatge a Jorge Semprún, que va organitzar Xavier Pla a la Universitat de Girona. Sempre hi va accedir generosament. Tàpies, a més de gran artista, era un gran intel·lectual, només cal llegir amb detenció la seva obra assagística, de manera que les converses amb ell sempre eren apassionants. Passava fàcilment de la reflexió intel·lectual més alta de qüestions transcendentals al comentari sobre aspectes simples de la vida quotidiana. Com que vivia força aïllat, també tenia curiositat i li agradava de saber dels companys i amics i de les activitats més interessants que es feien a la ciutat. Per bé que als darrers anys, més feble físicament, li fallava força la memòria, i demanava ajuda a la Teresa, sempre va mantenir amb mi una actitud molt franca i fins i tot quan es plantejaven qüestions que li podien resultar incòmodes responia amb discreció i elegància. Ara bé, se'l veia patir, però, quan es feia broma sobre temes com l'acceptació del seu títol de marquès atorgat pel rei o quan es parlava de Brossa i alguna de les seves facècies. Aleshores romania en silenci o tirava pilotes fora.

Cal dir que, quan vaig tractar més sovint Brossa i Tàpies, certament ja estaven distanciats, però vaig poder parlar amb tots dos de la seva relació d'amistat i de les seves col·laboracions sense problemes. Les raons del seu distanciament m'intrigaven i era un fet que mirava d'entendre. Aquest estudi i aquesta edició de la correspondència segurament busquen les respostes a aquesta pregunta i in-

quietud. També, és clar, a altres qüestions essencials i interrogants diversos que m'ha suscitat la seva obra que sempre m'ha fascinat.

Afortunadament, disposem de molts documents i escrits, que ens poden permetre de conèixer i estudiar com van ser la seva relació i la seva col·laboració creativa. Primer de tot, totes les obres que van fer en col·laboració, i, és clar, llibres cabdals com l'autobiografia d'Antoni Tàpies, *Memòria personal. Fragment per a una autobiografia* (1977), o els volums de converses de Joan Brossa amb Jordi Coca i Lluís Permanyer, que són testimonis en primera persona imprescindibles. Com també els nombrosos altres escrits de tots dos, poemes i proses, que ens serveixen, ben sovint, de fil narratiu per conèixer i estudiar la seva relació i col·laboració. Oferim, a la part final d'aquest estudi i edició, una relació dels poemes i textos del poeta i del pintor explícitament vinculats amb la seva relació d'amistat i de col·laboració.

Així com, és clar, tenim la seva correspondència, en gran part encara inèdita, que ara presentem en aquesta edició. Un conjunt de documents fonamentals per poder aprofundir en la seva personalitat, en la seva obra, en la seva relació d'amistat i de col·laboració. Es tracta, també, d'un document imprescindible per conèixer la història de la revista *Dau al Set*, en el moment que Brossa i Tàpies se'n desmarquen, i, evidentment, de la seva evolució com a creadors en el context del franquisme i dels primers anys de la transició democràtica.

També comptem amb molts estudis i escrits d'autors com Alexandre Cirici, Sebastià Gasch, Arnau Puig, Rafael Santos Torroella, Joan Teixidor, Francesc Vicens, Roland Penrose, Pere Gimferrer, Daniel Giralt-Miracle, Glòria Bordons i tants d'altres, que s'endinsen en la seva obra i en aspectes concrets de la seva amistat i col·laboració. És per això que per tal de poder estudiar la seva relació i la seva evolució ens servim de molts d'aquests textos, estudis i documents, que ens permeten de relatar i analitzar amb rigor la història de la seva relació, la seva amistat i la seva col·laboració.

En tot cas, per tal d'estudiar i poder aprofundir en la seva correspondència és imprescindible de començar per conèixer l'origen de la seva relació d'amistat; l'evolució de la seva relació personal i creativa, i els inicis de la seva col·laboració.

Notes

1. Vegeu, per exemple: Bernard Blistène (ed.) (1993). *Poésure et peinture, « d'un art, l'autre »*. Marsella: Musées de Marseille et Réunion des musées nationaux; Riva Castleman (ed.) (1994). *A Century of Artists Books*. Nova York: The Museum of Modern Art; Yves Peyré (2001). *Peinture et poésie. Le dialogue par le livre*. París: Gallimard.